

Παναγιώτα Μιχαηλίδη
Ιωάννης Τιμοθέου

Αρχαιολόγοι

Κτηριακό συγκρότημα ύστερων κλασικών χρόνων στην ευρύτερη περιοχή του Αεροδρομίου Σπάτων

ΤΗΝ ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΔΙΕΤΙΑ, στις περιοχές των δήμων Κρωπίας, Παιανίας και Μαρκοπούλου πραγματοποιείται από την Εφορεία Αρχαιοτήτων Ανατολικής Αττικής πλήθος σωστικών ανασκαφών στο πλαίσιο του αρχαιολογικού υποέργου του ΕΣΠΑ «Συλλογή Ακαθάρτων περιοχών Κορωπίου – Παιανίας». Το αποτέλεσμα της διέλευσης των αγωγών του συγκεκριμένου έργου από τους παραπάνω δήμους, σε συνολικό μήκος άνω των 100 χλμ., είναι μια εκτεταμένη αρχαιολογική τομή στην καρδιά των Μεσογείων, που έχει φέρει στο φως πολλές και σημαντικές αρχαιότητες.

Τα ευρήματα των σωστικών ανασκαφών έρχονται να επιβεβαιώσουν τους μελετητές – περιηγητές των προηγούμενων αιώνων, οι οποίοι είχαν εντοπίσει και σημειώσει επιφανειακά αρχαιολογικά κατάλοιπα, αρκετά από αυτά σήμερα οριστικά χαμένα από την εντατική καλλιέργεια ή τη δόμηση, να συμπληρώσουν την εικόνα που είχαμε αποκομίσει τις τελευταίες δεκαετίες για την τοπογραφία των περιοχών αυτών από τις μεγάλες ανασκαφές του Αεροδρομίου και της Αττικής Οδού, αλλά και να προσθέσουν νέες θέσεις, άγνωστες έως σήμερα.

Τοπογραφία της περιοχής

Το κτηριακό συγκρότημα (εικ. 1-2), που αποτελεί το αντικείμενο της παρούσας ανακοίνωσης, αποκαλύφθηκε κατά τις εργασίες κατασκευής του Κέντρου Επεξεργασίας Λυμάτων (ΚΕΛ), σε μία έκταση 50 στρεμμάτων στα ΝΑ του Αεροδρομίου, εντός του αιώνιου αμπελώνα των Μεσογείων.

Στους *Karten von Attika*¹, στο τμήμα της πεδιάδας που εκτείνεται στα βόρεια του ποταμού Ερασίνου έως και το νότιο άκρο του λόφου Καράμπαμπα, σημειώ-

1. Curtius Kaupert, 1881, Bl.VII.

νονται πυκνά ίχνη αρχαίων τάφων και τοίχων². Το ίδιο ισχύει και για το βόρειο άκρο του ίδιου λόφου και τις περιοχές Βαθύ Πηγάδι, Λάπαρι και Βουρβά, όπου εντοπίζεται συγκέντρωση αρχαίων ερειπίων³. Στο βόρειο τμήμα του κάμπου, στην περιοχή των Σπάτων, σημειώνεται πλήθος αρχαίων τοίχων και τάφων. Η ταύτιση της περιοχής με το δήμο της Ερχιάς γίνεται από την επιγραφή την ονομαζόμενη «Δημαρχία η Μείζων», με το ημερολόγιο των δημοτικών θυσιών⁴. Στα δυτικά της Ερχιάς εκτείνεται ο επίσης μεγάλος δήμος της Παιανίας και στα νοτιοδυτικά αυτής ο δήμος της Όης⁵.

Στις ανασκαφές του Αεροδρομίου αποκαλύφθηκαν συνολικά δύο οικιστικές ενότητες. Η βόρεια ενότητα περιλαμβάνει διασταύρωση αρχαίων οδών δίπλα σε πηγάδι, τέμενος με βωμό και ημικυκλικό ταφικό περίβολο. Κατά μήκος των δρόμων αποκαλύφθηκαν οκτώ αγροικίες, τρεις ταφικοί περίβολοι και δύο κεραμικά εργαστήρια. Για το σύνολο των ευρημάτων αυτών, μαζί με τις προς Β περιοχές Λάπαρι και Βουρβά (όπου ο αρχαϊκός τύμβος), γίνεται απόπειρα ταύτισης από τον Γ. Σταϊνχάουερ με τον αρχαίο δήμο της Μυρρινούτας, ένα μικρό δήμο της Αιγιίδος φυλής⁶. Στη νότια ενότητα του Αεροδρομίου, πλησίον του ΚΕΛ, υπάρχει και εδώ η διασταύρωση του κεντρικού οδικού άξονα με την οδό που έρχεται από τη Βραυρώνα και εν συνεχεία διακλαδώνεται βόρεια προς την Ερχιά και νοτιοδυτικά προς την Παιανία. Στη διασταύρωση αυτή συναντάμε νεκροταφείο του 5ου, μεγάλοπρεπο ταφικό περίβολο του 4ου π.Χ. και έξι αγροικίες⁷.

Στις ανασκαφές της Απικής οδού αποκαλύφθηκε στη θέση Πουλί μικρό ιερό του 5ου αιώνα, που ενσωματώθηκε σε κτηριακό συγκρότημα του 4ου π.Χ., το οποίο λειτουργούσε ως Αγορά ή Αγορανομείο και βρίσκεται στα όρια των Δήμων Ερχιάς, Όης και Κονθύλης⁸. Στο Πούσι – Λέδι, στα όρια του αρχαίου Δήμου της Παιανίας, ερευνήθηκε διασταύρωση αρχαίων οδών και δύο ταφικοί περίβολοι κλασικών χρόνων. Στον Αρχαίο δήμο της Όης ανήκουν οι θέσεις Άγ. Ανδρέας όπου ερευνήθηκε ταφικός περίβολος και αγροικία κλασικών χρόνων, καθώς και οι τρεις κλασικοί οικογενειακοί ταφικοί περίβολοι και τμήμα αγροικίας των ύστερων ελληνιστικών και ρωμαϊκών χρόνων επί της Λ. Παιανίας – Μαρκοπούλου και

2. Σταϊνχάουερ, 2009, 213-220.

3. Σταϊνχάουερ, 1992, 175-183.

4. Σταϊνχάουερ, 2001, 93.

5. Κακαβογιάννη, 1998, 71-72, Κακαβογιάννη, 2009, 404-406.

6. Σταϊνχάουερ, 1994, 175-183, Σταϊνχάουερ, 2001, 97-101.

7. Σταϊνχάουερ, 1994, 181-183, Σταϊνχάουερ, 2001, 101.

8. Κακαβογιάννη, 2005, 180-182, Κακαβογιάννη, Λιώνης, Νέζερη, 2005, 219, Λιώνης, Νέζερη, Στάθη, Μαυρομάτη, 2005, 191-197, 201-206.

ίσως η θέση Λιοτριβί (με τμήμα αρχαίας οδού και δύο αγροικίες κλασικών και υστερορρωμαϊκών χρόνων) και η θέση Πάτημα⁹.

Μία απόπειρα να τοποθετήσουμε το κτηριακό συγκρότημα του ΚΕΛ σε έναν από τους δήμους της περιοχής, μας οδηγεί στις εξής παρατηρήσεις:

Στα ανατολικά του και σε απόσταση μόλις 50 μ. αποκαλύφθηκε διασταύρωση αρχαίων οδών και μεγάλος ταφικός περίβολος, ενώ προς τα δυτικά και νότια υπάρχουν ενδείξεις για την ύπαρξη μεγάλων κτηριακών συγκροτημάτων. Η οδός με διεύθυνση Β-Ν πιθανόν έφτανε στο μεγάλο σταυροδρόμι του νότιου τομέα του Αεροδρομίου, ενώ η κάθετη σε αυτήν, με διεύθυνση Α-Δ, αποτελεί πιθανότητα τμήμα της Στειριακής οδού, η οποία από το Λιμάνι της Στειριάς (στο Πόρτο Ράφτη) διέρχεται από το Νταρδέ και το Πούσι Καλογέρι, κατευθύνεται προς τα Δ-ΒΔ πλησίον του Ερασίνου και του Πύργου της Βραυρώνας, περνά από τη νοτιοανατολική γωνία του Αεροδρομίου και συνεχίζει δυτικά, προς το Πουλί και το Πούσι-Λέδι, όπου το μεγάλο σταυροδρόμι και οι δύο ταφικοί περίβολοι. Τμήματα αυτής της οδού έχουν αποκαλυφθεί στις πρόσφατες ανασκαφές, σε διάφορα σημεία του έργου, επιβεβαιώνοντας την πορεία που έχουν αποτυπώσει οι Πετροπουλάκου – Πεντάζος και η Ό. Κακαβογιάννη¹⁰.

Στην ευρύτερη περιοχή της έρευνάς μας ο Traill¹¹ τοποθετεί τον δήμο της Κονθύλης της Πανδιονίδος φυλής, στηριζόμενος στην εύρεση της Στήλης της Καλλι-στους¹² στον οικισμό Μαζαρέικα¹³. Μία ένδειξη για την πιθανή ταύτιση της περιοχής της έρευνάς μας με το δήμο της Κονθύλης, είναι ο εντοπισμός των παραπάνω αρχαίων οδών, οι οποίες χρησίμευαν πιθανόν για τη σύνδεση, για στρατιωτικούς λόγους, των παραλίων με τις μεσόγειες τριπτές των φυλών της ανατολικής Απτικής. Όπως ήδη έχει διαπιστωθεί για την Ακαμαντίδα και την Αιγιίδα φυλή, έτσι και στην περίπτωση της Πανδιονίδος φυλής οι παράλιοι δήμοι των Πρασιών, της Στειριάς, της Αγγελής και του Μυρρινούντα, συνδέονταν διά της Στειριακής οδού με τους μεσόγειους δήμους της Παιανίας, της Όας και της Κονθύλης¹⁴.

Ο δήμος της Κονθύλης ήταν ένας μικρός αγροτικός δήμος που εξέλεγε έναν βουλευτή¹⁵ και επομένως ο αριθμός των οικημάτων του δεν θα ξεπερνούσε τα είκοσι με τριάντα σπίτια, με χαλαρή οργάνωση σε δύο ή τρεις οικιστικούς πυρήνες και χωριστά νεκροταφεία που αναπτύσσονται κατά μήκος του κεντρικού δρόμου ή γύρω από ένα σταυροδρόμι.

9. Κακαβογιάννη, 2005, 179, Λιώνης, Νέζεση, Στάθη, Μαυρομάτη, 2005, 191-195.

10. Κακαβογιάννη, 2009, 185.

11. Traill, 1975, 43.

12. Milchhoefer, 1887, 91, IG II2 6533.

13. Curtius, Kaupert, 1881, Bl.VII.

14. Σταϊνχάουερ, 1994, 183.

15. Traill, 1975, Table III.

Κτηριακό συγκρότημα

Στο κτηριακό συγκρότημα (εικ. 1-2), διαστάσεων 17x20 μ. που σώζεται αποσπασματικά, έχουμε δύο ευδιάκριτα σύνολα χώρων, το βόρειο και το νότιο, των οποίων ο διαφορετικός προσανατολισμός υποδεικνύει είτε αλλαγή στον αρχικό σχεδιασμό κατά την κατασκευή του είτε μεταγενέστερες προσθήκες. Η είσοδος θα γινόταν από τα νότια, απ' όπου διέρχεται και η προαναφερθείσα οδός.

Στο βόρειο τμήμα αναπτύσσονται δύο εφαπτόμενες, ισομήκεις πτέρυγες, (ανατολική και δυτική), προσανατολισμένες σχεδόν στον άξονα Β-Ν.

Στην ανατολική πτέρυγα, η οποία σώζεται σε καλή κατάσταση, ανήκει ο Χώρος 5, ο μεγαλύτερος χώρος του συγκροτήματος με άνοιγμα στον νότιο τοίχο του, απ' όπου γινόταν και η είσοδος στον χώρο, και στον βόρειο τοίχο του, μέσω του οποίου επικοινωνούσε με τους Χώρους 4, 1α και 1β. Στη δυτική πτέρυγα έχουμε δύο ακόμα χώρους. Νότια αναπτύσσεται ο Χώρος 2β, και βόρεια ο Χώρος 2α, τον οποίο καταλάμβανε χριστός ληνός.

Το νότιο τμήμα του κτηρίου αποτελούν οι Χώροι 6, 7α και 7β, οι οποίοι αναπτύσσονται στον άξονα Α-Δ. Ο τετράγωνος Χώρος 6 (εικ. 4), έχει έκκεντρη είσοδο στον βόρειο τοίχο του, επιμελημένη κατασκευή και καλή διατήρηση με τον ανατολικό τοίχο (Τοίχ. 13) να θεμελιώνεται χαμηλότερα από υπόλοιπους.

Περιμετρικά του κτηρίου αποκαλύφθηκε ο ισχυρός αναλημματικός τοίχος 14 (εικ. 5), στο νότιο άκρο του οποίου υπήρχε χριστή ημικυκλική κατασκευή και αμέσως δυτικά αυτής επίμηκες λιθόστρωτο. Ο τοίχος αυτός πιθανόν να συνδέεται με εργασίες ισοπέδωσης του χώρου, αλλά και διευθέτησης των υδάτων, ενώ η ημικυκλική κατασκευή με κάποια αγροτική ή εργαστηριακή εργασία (εικ. 6).

Χρήση και λειτουργία των χώρων

Ο μόνος χώρος που ξεχωρίζει σαφώς για την εργαστηριακή του χρήση και τη λειτουργία του είναι ο ληνός¹⁶ (πατητήρι¹⁷) (εικ. 3) που αποτελείται από τετράπλευρο χριστό χώρο στεγανοποιημένο με υδραυλικό κονίαμα, διαστάσεων 1,20x3,00 μ., του οποίου ο δυτικός τοίχος λείπει. Στον χώρο αυτόν γινόταν η σύνθλιψη των σταφυλιών από τους ληνοβάτες¹⁸, ενώ ο μούστος έρεε μέσω οπής στο υπολήνιο (πίθος¹⁹, τοποθετημένο εντός του εδάφους, επιδιορθωμένος με τη χρήση μολύ-

16. Οι ελαιοπαραγωγικές εγκαταστάσεις διαθέτουν συνήθως σκληρότερες επιφάνειες, Brun, 1993, 551-537 και Smith, Wall, 1994, 373.

17. Για την αρχαία ορολογία των οινοπαραγωγικών εγκαταστάσεων Mayerson, 2000, 161-165 και Πίκουλας, 2005, 13-21.

18. Ζαγοράρη, 1992, 79-102, Δρούγου, 2005, 23-31.

19. Στις πηγές ληνόπιθος, Mayerson, 2000, 162.

βδινων συνδέσμων²⁰). Αργότερα καλύφθηκε από μία μικρότερη δεξαμενή από κονίαμα, της οποίας όμως η μικρή χωρητικότητα (περί τα 30 λίτρα), δημιουργεί προβληματισμούς για την ποσότητα και το είδος του παραγόμενου προϊόντος. Χτιστή βάση, νότια του υπολήνιου, πιθανόν παραπέμπει σε μηχανισμό συμπίεσης²¹.

Από την περιοχή των Μεσογείων εγκατάσταση ληνού έχει εντοπιστεί σε μία ελληνιστική αγροικία στο Αεροδρόμιο²² και σε κτηριακό συγκρότημα του 2ου αι. π.Χ., του αρχαίου δήμου του Μυρρινούντα²³.

Στην περιοχή της Λαυρεωτικής, στο Λιμάνι Πασά, σε μεγάλη αγροικία του 4ου αι. π.Χ. έχει αποκαλυφθεί ληνός με ληνόπιθο²⁴ και στην περιοχή της Βούλας σε κτηριακό συγκρότημα του β' μισού του 4ου αι. π.Χ. αποκαλύφθηκε εργαστηριακός χώρος παραγωγής οίνου ή λαδιού με βάση πιεστηρίου²⁵.

Στην Ελευσίνα, εντός κατεστραμμένου ελληνιστικού πύργου κατασκευάστηκε στους υστερορωμαϊκούς χρόνους ληνός, με υπολήνιο λαξευμένο στο φυσικό έδαφος²⁶.

Αλλά και σε άλλες περιοχές της Ελλάδας τεκμηριώνεται η οινοπαραγωγή στην αρχαιότητα, με την εύρεση ληνών, όπως είναι ένας ελληνιστικός ληνός στην Κνωσό²⁷, ένας υστεροελληνιστικός ληνός στους Λουσούς Αχαΐας²⁸, ένα συγκρότημα τριών ρωμαϊκών ληνών²⁹ και δύο ακόμα ρωμαϊκοί ληνοί στην Πάτρα³⁰.

Ως προς τη χρήση των υπόλοιπων χώρων, έχουν παρατηρηθεί τα εξής:

Στον Χώρο 7β έχουμε μεγάλη συγκέντρωση από αγνύθες που υποδηλώνουν τη χρήση του όρθιου αργαλειού³¹. Βρέθηκαν επίσης αγγεία του β' μισού του 4ου π.Χ., που σχετίζονται με την παρασκευή και αποθήκευση τροφής³², αλλά και με την κατανάλωση. Ο μικρός τετράγωνος Χώρος 6, ο οποίος διαφοροποιείται απ' τους υπόλοιπους χώρους, πιθανόν ταυτίζεται με «πύργο», ο οποίος χρησίμευε για την φύλαξη της σοδειάς και των δούλων, χωρίς ωστόσο τα κινητά ευρήματα να

20. Χρήση συνδέσμων, Bogges, 1970, 76, pl.16b. Δευτερεύουσα χρήση πύθων, Γιαννοπούλου, 2006, 136.

21. Bruneau, Fraisse, 1981, 127-153 και Bruneau, Fraisse, 1984, 713-730.

22. Σταϊνχάουερ, 2001, 142.

23. Kakavogianni, Anetakis, 2012, 188-190.

24. Σαλλιώρα – Οικονομάκου, 2004, 60-61.

25. Γιαμαλίδη, Νταϊφά, 2013, 117.

26. Αλεξανδρή, 1968, 108-109.

27. Smith, Wall, 1994, 359-376.

28. Μπισσοπούλου- Leon, 2007, 39-50.

29. Πετρόπουλος, 1988, 162-163, Πίν. 92-93, Πετρόπουλος, 2001, 37-51.

30. Πετρόπουλος, 2001, 37-51.

31. Crowfoot, 1936/1937, 36-47. Για τη σημασία της παραγωγής στα πλαίσια του οίκου βλέπε Bradley, 2007, 259-265.

32. Spark, 1962, 121-137, Χατζή – Σπηλιοπούλου, 1991, 351, Γιαννοπούλου, 2006, 136-137, Villing, Pemberton, 2010, 594-602.

διαφοροποιούνται από τους υπόλοιπους χώρους. Ο τύπος της αγροικίας με πύργο είναι γνωστός από πολλές θέσεις στην Αττική³³.

Στον μικρό Χώρο 7α, κάτω από το δάπεδο και χαμηλότερα από την έδραση των τοίχων, βρέθηκε “τελετουργική ταφή αγγείων”³⁴. Πρόκειται για σύνολο είκοσι περίπου αγγείων που χρονολογούνται στο β΄ μισό του 4ου αιώνα π.Χ. Οι τελετουργικές πυρές είναι μία πρακτική που παρατηρείται κυρίως στην περιοχή της Αττικής³⁵ και σχετίζονται με τελεουργίες που αφορούσαν τους χειρώνακτες-τεχνίτες και εμφανίζονται σε κλειστούς βιοτεχνικούς και εργαστηριακούς χώρους³⁶.

Από όλο το κτηριακό συγκρότημα συνολικά συλλέχθηκαν οκτώ νομίσματα. Επιφανειακό εύρημα αποτελεί χάλκινος κορινθιακός οβολός του τέλους του 4ου και των αρχών του 3ου αι. π.Χ.³⁷. Στο ληνό εντοπίστηκε Αθηναϊκός χάλκινος οβολός του 3ου αι. π.Χ.³⁸. Στο λιθόστρωτο πλησίον του τοίχου 14, μέσα σε μικρό χτιστό λάκκο, εντοπίστηκε ασημένιο τριόβολο που χρονολογείται από το 350 έως το 295 π.Χ. (εικ. 7)³⁹.

Μεταφορά Ληνού

Για την προστασία και ανάδειξη του αρχαίου ληνού, αποφασίστηκε από την ΕΦΑ-ΑΝΑΤ και πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο του αρχαιολογικού υποέργου η απόσπασή του από το κτηριακό συγκρότημα και η μεταφορά του στον προαύλιο χώρο του Αγροτικού Συνεταιρισμού, όπου σε κατάλληλα διαμορφωμένο χώρο, θα είναι ορατός και επισκέψιμος. Ο πρόεδρός του, κ. Σταμάτης Γιωργάκης, τον οποίο πρέπει να ευχαριστήσουμε θερμά, δέχθηκε με πολύ μεγάλη χαρά να φιλοξενηθεί ο αρχαίος ληνός, σε ένα χώρο άρρηκτα συνδεδεμένο με την αμπελουργία, η οποία διατρέχει την ιστορία του τόπου. Στον χώρο αυτόν το παρόν και το παρελθόν της οινοπαραγωγής των Μεσογείων θα συνυπάρχουν αρμονικά.

Στον ληνό αρχικά πραγματοποιήσαν σωστικές επεμβάσεις στερέωσης των κονιμάτων και κάλυψης όλων των επιφανειών. Εν συνεχεία, με μηχανικά μέσα, έγινε η αποκοπή του από το φυσικό έδαφος, η άρση του, και η τοποθέτησή του σε πλατφόρμα μεταφοράς. Ένα ταξίδι λίγων χιλιομέτρων το έφερε στη νέα του θέση στον Αγροτικό Οινοποιητικό Συνεταιρισμό Κορωπίου.

Συμπεράσματα

33. Ellis-Jones, 1975,105-126.

34. Ελευθεράτου 1996-1997, 99-118, Ανδρέου, Ανδρέου, 2000, 301-310.

35. Jordan, Rotroff, 1999,150, Rotroff, 2013, 1-2, 5-7, για χρονολόγηση 44-53.

36. Rotroff, 2013, 55-57, 58, 66, 80-90.

37. Edwards, 1933, 2-4,14-15, pl.I.11, Kleiner, 1975, 323, pl.76. no.333.

38. Kroll, Walker, 1993, 67l.

39. Kroll, Walker, 1993,19f-e, Kroll, 2011, 246-247, fig.11c, Van Alfen, 2012, 88-104.

Σε μία προσπάθεια ερμηνείας του κτηριακού συγκροτήματος, θα λέγαμε ότι η απουσία λουτρών, ανδρώνων και κυρίως αποθηκευτικών χώρων, δεν υποδεικνύει μόνιμη κατοίκηση των ιδιοκτητών, οι περισσότεροι απ' τους οποίους γνωρίζουμε ότι κατά την εποχή αυτή κατοικούν στο άστυ. Πρόκειται λοιπόν για μία εποχιακή εργαστηριακή εγκατάσταση, ή κατοικία των επισιταίων των κτημάτων. Τα προϊόντα θα μεταφέρονταν στην πόλη, αμέσως μετά την παραγωγή τους, είτε για αποθήκευση στις αποθήκες που γνωρίζουμε ότι διέθεταν τα αστικά σπίτια, είτε για πώληση στην αγορά.

Η περίοδος χρήσης της εγκατάστασης αυτής αντιστοιχεί σε 70 περίπου χρόνια, δηλ. από τα μέσα του 4ου έως τις αρχές του 3ου αιώνα π.Χ., ενώ η εγκατάλειψή της δεν ήταν αποτέλεσμα κάποιας καταστροφής.

Το γεγονός ότι στις σύγχρονες αγροικίες, που έχουν αποκαλυφθεί στην ευρύτερη περιοχή, δεν έχει εντοπιστεί παρόμοια εγκατάσταση ληνού, μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι έχουμε ένα εργαστήριο που εξυπηρετούσε τις ανάγκες όχι μόνο των ιδιοκτητών του, αλλά και άλλων αμπελοκαλλιεργητών της περιοχής, πρακτική που ακολουθείτο μέχρι και πριν από λίγα χρόνια σε αρκετές περιοχές των Μεσογείων, όπου η αμπελοκαλλιέργεια ανήκει στις παραδοσιακές ασχολίες των κατοίκων, οι οποίοι εφαρμόζουν μέχρι σήμερα τις αρχαίες πρακτικές οινοποίησης.

Ευχαριστίες οφείλονται πρωτίστως στην κ. Ελένη Ανδρίκου, η οποία μας συνέδραμε με κάθε τρόπο στη διαχείριση του έργου. Επίσης στην κ. Όλγα Κακαβογιάννη, διαχρονική μελετήτρια και γνώστρια της Ανατολικής Αττικής, για την πολύτιμη βοήθεια που για ακόμα μία φορά μας παρέιχε, καθώς και στις αρχαιολόγους Κερασία Ντούνη, Μαρία Στάθη, Βίκυ Σκαράκη και Κατερίνα Πέτρου, για τη βοήθειά τους και τις καίριες παρατηρήσεις τους.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Bogges, E., "A hellenistic pithos from Corinth", *Hesperia* 39.1, 1970, 73-78.
- Bradley, A., "Oikos and Oikionomia: Greek houses, households and the domestic economy", *BSA Studies 15-Building communities: house, settlement and society in the Aegean and beyond*, 2007, 259-265.
- Brun, J-P., "La discrimination entre les installations oléicoles et vinicoles", Marie-Claire Amouretti et Jean-Pierre Brun (επιμ.), *La production du vin et de l'huile en Méditerranée. Actes du symposium international Aix-en-Provence et Toulon, 20-22 novembre 1991*, BCH Sup. XXVI, 1993, 551-537.
- Bruneau, P., Fraisse, P., "Pressoirs déliens", *BCH* 108, 1984, 713-730.
- Bruneau, P., Fraisse, P., "Un pressoir à vin à Délos", *BCH* 105, 1981, 127-153.
- Crowfoot, G., "Of the warp-weighted loom", *BSA* 37, 1936/1937, 36-47.
- Curtius, E., Kaupert, J.A., *Karten von Attika*, Berlin 1881.
- Edwards, K., *Corinth, vol. 6, Coins, 1896 -1929*, Cambridge-Massachusetts, 1933.
- Hansen, M., *Demography and Democracy. The number of Athenian Citizens in the Fourth Century BC*, Herning 1985.
- Jones, J.E., "Town and Country Houses of Attica in Classical times", Paule Spitaels et als (επιμ.), *Thorikos and Laurion in Archaic and Classical Times-Miscellanea Graeca I*, Ghent 1975, 63-140.
- Jones, J.E., "Hives and honey of Hymettus", *Archaeology* 29.2, 1976, 80-91.
- Jordan, D., Rotroff, S., "A curse chytridion: a contribution to the study of Athenian pyres", *Hesperia* 68.2, 1999, 147-154.
- Kakavogianni, O., Anetakis, M., "Les agoras commerciales des dèmes antiques de la Misogie et de la région du Laurion", Véronique Chankowski, Pavlos Karvonis (επιμ.), *Tout vendre, tout acheter : structures et équipements des marchés du colloque d'Athènes, 16-19 juin 2009*, ATHENES 2012, 185-199.
- Kleiner, F., "The earliest Athenian new style bronze coins. Some evidence from the Athenian Agora", *Hesperia* 44.3, 1975, 302-330.
- Kroll, J., "The reminting of the Athenian silver coinage, 353 B.C.", *Hesperia* 80, 2011, 229-259.
- Kroll, J., Walker, A., *Agora XXVI-The Greek Coins*, Princeton 1993.
- Mayerson, P., "The meaning of ἀρνός and related features in the production of wine", *ZPE* 131, 2000, 161-165.
- Milchhoefer, A., "Antikenbericht aus Attika", *AM* 12, 1887.
- Rotroff, S., *Industrial religion. The saucer pyres of the Athenian Agora*, Hesp. Sup. 47, 2013.
- Smith, J., Wall, S., "A late hellenistic wine press at Knossos", *BSA* 89, 1994, 359-376.
- Spark, B., "The Greek kitchen", *JHS* 82, 1962, 121-137.
- Traill, J.S., *The political organization of Attica, a study of the demes, trittyes, and phylai, and their representation in the Athenian Council*, Hesperia Suppl. XIV 1975.
- Van Alfen, P., "The coinage of Athens, sixth to first century B.C.", William Metcalf (επιμ.), *The Oxford handbook of Greek and Roman coinage*, Oxford, 2012, 88-104.
- Villing, A., Pemberton, E., "Mortaria from ancient Corinth: form and function", *Hesperia* 79.4, 2010, 555-638.
- Αλεξανδρή, Ο., *ΑΔ* 23, 1968, Β1, 108-109.

- Ανδρέου, Ι., Ανδρέου, Η., “Τα μικρογραφικά αγγεία ως ιδιαίτερη παραγωγή των ελληνιστικών εργαστηρίων της Αμβρακίας”, *Ε΄ Επιστημονική Συνάντηση για την Ελληνιστική Κεραμική: Χρονολογικά προβλήματα, κλειστά σύνολα, εργαστήρια. Πρακτικά*, Αθήνα, 2000, 301–310.
- Γιαμαλίδη, Μ., Νταϊφά, Κ., «Νέα στοιχεία στην τοπογραφία του αρχαίου δήμου των ΑλώνΑιξωνίδων από την περιοχή της Βούλας», *Πρακτικά ΙΔ΄ ΕΣΝΑ*, Καλύβια Θεορικού 6-9 Οκτωβρίου 2011, Καλύβια 2013, 113-126.
- Γιαννοπούλου, Μ., “Η έρευνα των Ελληνιστικών πήθων: διαπιστώσεις και προοπτικές”, *Εγνατία* 10, 2006, 131-141.
- Δεκουλάκου, Ι., *ΑΔ* 30, 1975, Β1, 112-113.
- Δρούγου, Σ., “Λπνών εικόνες. Παραστάσεις λπνού στην Απική αγγειογραφία”, Γιάννης Πίκουλας (επιμ.) *Οίνον Ιστορώ ΙV-Θλιπτήρια & πιεστήρια*, Κτήμα Εύχαρις, Μούριτσα Μεγάρων, 23.10.2004, Αθήνα, 2005, 23-31.
- Ελευθεράτου, Σ., “Δύο τελετουργικές πυρές από την ανασκαφή για το Μετρό στο οικόπεδο Μακρυγιάννη”, *ΑΔ* 51, Α΄, 1996-1997, 99 – 118.
- Κακαβογιάννη, Ό., «*Αρχαίες οδοί στα νότια και δυτικά Μεσόγεια και τη Λαυρεωτική*», Μανόλης Κορρές, (επιμ.), *Απικής Οδοί: Αρχαίοι δρόμοι της Απικής*, Αθήνα 2009, 182-195.
- Κακαβογιάννη, Ό., «Αναδρομή στην ιστορία των αρχαίων δήμων της δυτικής Μεσογαίας», *Απικής Οδού Περιήγηση*, Αθήνα 2005, 175-187.
- Κακαβογιάννη, Ό., «Πρόσφατα ευρήματα από την περιοχή του δήμου Κορωπίου. Ο εντοπισμός του αρχαίου δήμου της Όας», *Πρακτικά Ζ΄ ΕΣΝΑ*, Κορωπί 1998, 68-82.
- Κακαβογιάννη, Ό., Νέζεση, Φ., Λιώνης, Δ., «Αρχαίο ιερό και κτηριακό συγκρότημα πριν από την είσοδο του Αεροδρομίου», *Απικής Οδού Περιήγηση*, Αθήνα 2005, 215-219.
- Κακαβογιάννη, Ό., «Από τα αρχαία νεκροταφεία στα Μεσόγεια. Ο αρχαίος δήμος της Όης», Βιβή Βασιλοπούλου, Στέλλα Κατσαρού-Τζεβελέκη (επιμ.) *Από τα Μεσόγεια στον Αργοσαρωνικό - Β΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων. Το έργο μιας δεκαετίας*. Πρακτικά Συνεδρίου Αθήνα, 18-20 Δεκεμβρίου 1994-2003, Μαρκόπουλο 2009, 399-416.
- Λιώνης, Δ., Νέζεση, Φ., Στάθη, Μ., Μαυρομάτη, Ε., «Αρχαία νεκροταφεία στα Μεσόγεια», *Απικής Οδού Περιήγηση*, Αθήνα 2005, 199-212.
- Λιώνης, Δ., Νέζεση, Φ., Στάθη, Μ., Μαυρομάτη, Ε., «Αρχαίες αγροικίες στα Μεσόγεια», *Απικής Οδού Περιήγηση*, Αθήνα 2005, 191-197.
- Μητσοπούλου - Λεον, Β., “Οι λπνοί στις οικίες των Λουσών”, Γιάννης Πίκουλας (επιμ.), *Οίνον Ιστορώ VI. Αρκαδικά Οινολογήματα*, Κτήμα Σπυροπούλου, 2.12.2006, 2007, Αθήνα, 39-50.
- Ξαγοράρη, Μ., “Αμπελοργία, οινοποιία και χρήση κρασιού στη μελανόμορφη και ερυθρόμορφη αγγειογραφία”, *ΕΤΒΑ, Ιστορία του ελληνικού κρασιού. Β΄ τριήμερο εργασίας*, Σαντορίνη 7-9 Σεπτεμβρίου 1990, Αθήνα, 1992, 79-102.
- Πετρόπουλος, Μ., “Οι ρωμαϊκοί λπνοί τη Πάτρας”, Γιάννης Πίκουλας (επιμ.) *Οίνον Ιστορώ. Αμπελοοινική ιστορία και αρχαιολογία της ΒΔ Πελοποννήσου*, Κτήμα Μερκούρη, Κορακχώρι Ηλείας 26–27.8.2000, Αθήνα 2001, 37-51.
- Πετρόπουλος, Μ., *ΑΔ* 43, 1988, Β1, 162-163.
- Πίκουλας, Π., “Εισαγωγικά, ορολογία, απάνθισμα και σχολιασμός”, Γιάννης Πίκουλας (επιμ.) *Οίνον Ιστορώ ΙV-Θλιπτήρια & πιεστήρια*, Κτήμα Εύχαρις, Μούριτσα Μεγάρων, 23.10.2004, Αθήνα, 2005, 13-21.
- Σαλλιώρα-Οικονομάκου, Μ., *Ο αρχαίος Δήμος του Σουνίου. Ιστορική και Τοπογραφική επισκόπηση*, Απική 2004.

- Σταϊνχάουερ, Γ., "Η κλασσική Μεσογαία, Γ. Δρόμοι και δήμοι του κεντρικού κάμπου. Ένας μικρός δήμος της Αιγινίδος. Οι δήμοι και οι δρόμοι της Πανδιονίδος", *Μεσογαία*, Αθήνα 2001, 93-105.
- Σταϊνχάουερ, Γ., «Αττικοί δήμοι», Ανδρέας Βλαχόπουλος (επιμ.), *Αρχαία Αθήνα και Αττική, Ιστορική τοπογραφία του άστεως και της χώρας*, Αθήνα 2010, 92-117.
- Σταϊνχάουερ, Γ., «Η Μεσογαία στην Ελληνιστική εποχή», *Μεσογαία*, Αθήνα 2001, 140-142.
- Σταϊνχάουερ, Γ., «Παρατηρήσεις στην οικιστική μορφή των αττικών δήμων», William Coulson, Olga Palagia (επιμ.) *The Archaeology of Athens and Attica Under the Democracy: Proceedings of an International Conference Celebrating 2500 Years Since the Birth of Democracy in Greece, Held at the American School of Classical Studies at Athens, December 4-6 1992*, Oxford 1994, 175-189.
- Χατζή - Σπηλιοπούλου, Γ., "Ταφικοί πίθοι στην Ηλεία κατά τον 4ον αι. π.Χ. και τους ελληνιστικούς χρόνους", *Αρχαία Αχαΐα και Ηλεία: ανακοινώσεις κατά το πρώτο διεθνές συμπόσιο*, Αθήνα 19-21 Μαΐου 1989 -Achaia und Elis in der Antike: des 1 Internationalen symposiums, Athen 19-21 Mai 1989, 1991, 351-363.

SUMMARY

During the excavations conducted by the Ephorate of Antiquities of Eastern Attica near the International Airport of Athens, at the construction area of the Centre of Waste water Treatment, a building complex was revealed dated to the late Classical period (350-250 BC) including a winepress. The complex (17x20 m) was preserved in a fragmented state. The nature of the finds reveals that the building was used for the storage and consumption of wine and food, as well as for everyday household activities such as weaving.

The winepress is a rectangular built tank with all surfaces sealed with hydraulic mortar, for crashing the grapes, and a pithos which was used as an 'hepolenio' (collection basin) placed on the ground.

The discovery of an ancient winepress in an area where even today endless vineyards extend, confirms that viticulture and wine production are two of the main occupations of the inhabitants at the Mesogeia plain, who have been applying the same winemaking practices from antiquity until today.

The importance of the wine press necessitated its detachment by technical means and its transportation to another area in order to be preserved and accessible to the public.

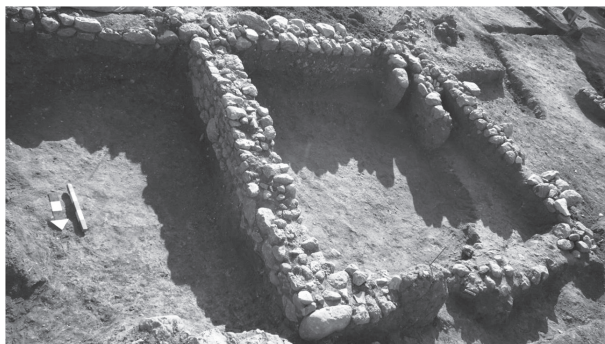
Εικόνα 1. Σχεδιαστική αποτύπωση του κτηριακού συγκροτήματος.

Εικόνα 2. Αεροφωτογραφία κτηριακού συγκροτήματος. Στη ΒΔ γωνία διακρίνεται ο ληνός.

Εικόνα 3. Ο ληνός και το υπολήνιο.

Εικόνα 4. Ο Χώρος 6.

Εικόνα 5. Η ανατολική όψη του τοίχου 14.

Εικόνα 6. Κτιστή ημικυκλική κατασκευή και τοίχος 14.

Εικόνα 7. Ασημένιο τριβόλο, 350-295 π.Χ.